

Dialoog en poëtica

Over het persoonlijke, organisatorische en maatschappelijke belang van de filosofische dialoog

Lezing voor de ZKM Landdag, 30 september 2006

Jos Kessels - Het Nieuwe Trivium

1. Waarom voer je gesprekken?

Verstrooiing, hulp, troost, iets leren, overtuiging, onderzoek, verleiding, verbinding, verbeelding, ...

2. Waarom voer je filosofische gesprekken?

Om een idee te formuleren.

Niet om te helpen, een probleem op te lossen, een beleid vast te stellen, maar louter en alleen om een idee te formuleren, van het goede leven, van wat waar, goed of mooi is. In zekere zin dient het nergens voor en toch is het van groot belang.

Vragen: wat is een idee? Hoe kom je daar in een gesprek? Wat is het belang ervan?

Opzet van mijn betoog: een voorbeeld van een socratische dialoog (context, voorbereiding, verloop, afronding); enkele kanttekeningen.

3. Casus: diner pensant over zorgwekkende zorgmijders

Aanleiding: de directeur van een GGD heeft kennis gemaakt met ons werk via een masterclass van de Erasmus Universiteit. Hij heeft ervaren wat een dialoog teweegbrengt en wil dat in zijn eigen organisatie een plek geven, voor scholing, reflectie, gezamenlijke visieontwikkeling. Hij kent het begrip 'vrije ruimte'. Hij wil allerlei partijen die bij het werk van de GGD betrokken zijn bijeen brengen om na te denken over relevante thema's. Dit keer is het thema zorgwekkende zorgmijders. We hebben al eerder debatten en dialogen gevoerd, nu kiezen we voor een dialoog, in de vorm van een diner pensant.

Deelnemers: verslavingszorg, politie, wijkteam, OGGZ, thuiszorg, zorgkantoor, Actie Zorg, Woningbouwvereniging, politiek (raadsleden – wethouder en burgemeester verhinderd), plus GGD. Ongeveer 20 deelnemers.

Doel van het gesprek: gezamenlijke reflectie op normen en waarden problematiek, ketenaanpak en bepaling van professionele standaarden in hulpverlening.

Zorgwekkende zorgmijders zijn mensen die overlast veroorzaken maar geen hulp willen. In dit geval gaat het over een alleenstaande vrouw van 53 die vervuilt. Buren klaagden. De Woningbouwvereniging verzocht het OGGZ team te gaan kijken. Op dat moment komt de casus op het bord van de sociaal geneeskundige, laten we hem Caspar noemen. Hij is de casusgever in het gesprek. Met hem doe ik het belangrijkste deel van de voorbereiding. Die bestaat uit het formuleren van een thema, het zoeken van een geschikte casus en de formulering van een kwestie. (Dit is een van de belangrijkste socratische principes in de Nelson-Heckmann traditie: je bespreekt een kwestie niet in abstracto, maar altijd aan de hand van een concrete ervaring. Je kan nooit een werkzaam idee vinden als je niet een hechte koppeling maakt met daadwerkelijke ervaring.)

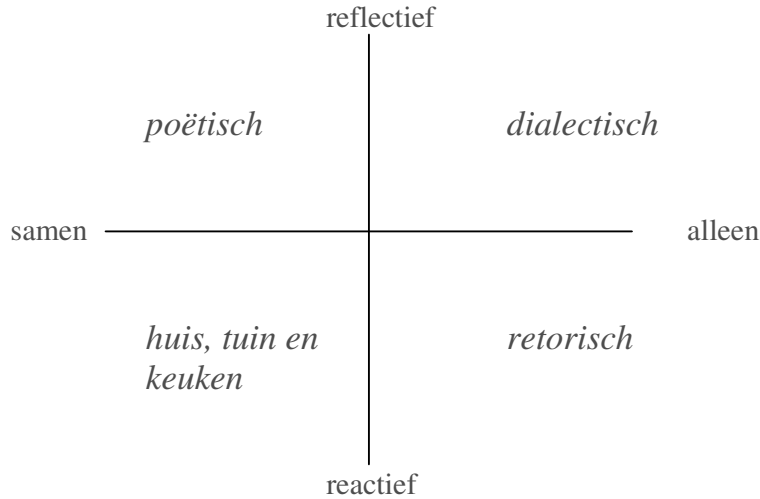
Thema is zorgwekkende zorgmijders, de casus is het verhaal over Caspers ervaringen met de hulpverlening aan deze dame. Die komt er op neer dat achtereenvolgens de Thuiszorg, de GGD (hijzelf), de psychiater, het schoonmaakteam, Bouw- en Woningtoezicht en de brandweer zich met de zaak bemoeien, en dat ze eigenlijk twee jaar later nog geen steek verder zijn. Zijn vraag is: Hoe kun je voor zorgwekkende zorgmijders efficiënte adequate hulp op touw zetten?

De opzet van de dialoog tijdens het diner pensant is dan als volgt. De directeur van de GGD heet iedereen welkom en zet het thema uiteen. Ik vertel iets over het verloop: 1. casus, 2. verheldering, 3. verplaatsing, (dan diner), 4. essentie en excellentie, 5. nakaarten.

Een belangrijk deel van de voorbereiding is het zoeken van het hittepunt: op welk moment van het verhaal zit voor jou de meeste lading, waar is de kwestie het meest acuut, wat is de plek der moeite? Caspar wijst twee momenten aan: als hij drie keer bij deze vrouw op bezoek is geweest en het OGGZ team besluit dat er een psychiater aan te pas moet komen, en aan het eind als de inspecteurs van de brandweer besluiten dat er geen direct brandgevaar is, zodat er weer niet kan worden ingegrepen. In het gesprek onderzoeken we vooral het eerste hittepunt. De kunst is om anderen zich in dat moment te laten verplaatsen en ze dan te vragen: wat zou je op dat moment voelen, wat zou je doen en op grond van welke onderliggende visie? Daar komen verschillende aanpakken uit voort die we in het gesprek naast elkaar leggen. Vervolgens vraag ik iedereen te bepalen wat de essentie is (wat gaat je het meest aan het hart) en welke excellentie dat van jou vergeet, in termen van de kardinale deugden. Vooral dat laatste deel transformeert de groep.

4. Wat is er filosofisch aan dit gesprek?

- a. Vrije ruimte. Het is geen vergadering, geen beleidsoverleg, het gaat er alleen om een idee te formuleren. Niet om te helpen, een probleem op te lossen, een strategie vast te stellen, maar louter en alleen om een idee te formuleren, van het goede leven, van wat waar, goed of mooi is. In zekere zin dient het nergens voor en toch is het van groot belang.
- b. Het gaat er niet om individueel vast te stellen wat het goede leven is maar gemeenschappelijk. Het onderzoek heeft met burgerschap te maken, met samenleving, met gemeenschapszin en politiek: hoe moeten wij de polis vorm geven, vanuit welke visie of uitgangspunten.
- c. Je streeft er naar in het gesprek een waarheid te vinden die jou als subject overstijgt. De veronderstelling van het gesprek is dat er zoiets is te vinden, iets transcendent, iets dat bovensubjectief is.
- d. Het gesprek is niet alleen retorisch, maar wordt eerst dialectisch en dan poëtisch.: je probeert het poëtische argument onder woorden te brengen, de voorstelling, zienswijze of opvatting die jouw werkelijkheid maakt tot wat zij is, het denken dat waarlijk ten grondslag ligt aan je doen. Zie het citaat in de Narrator. Het idee dat je zoekt ligt op dat poëtische niveau van denken en spreken.

5. Wat zijn voorwaarden voor een filosofisch gesprek?

- Vrije ruimte
- Bereidheid tot zelfonderzoek, rekenschap geven.
- Geloof dat er in een dialoog iets bovensubjectiefs te vinden is.
- Vermogen tot zorgvuldige conversatie.
- Persoonlijke relatie willen aangaan.
- Niet te ver weg van gewone conversatie (geen academische bespiegelingen).

6. Wat is een filosofisch Idee?

In de filosofie wordt een (Platoons) Idee omschreven als een diepere werkelijkheid dan die der verschijnselen, een oerbeeld of een grondbegrip, de grond van de waarneembare werkelijkheid. In de geschiedenis van de filosofie is dat op allerlei manieren uitgewerkt, met name in het idealisme, de leer dat de werkelijkheid uiteindelijk uit Ideeën bestaat. Ook Kant en Nelson, de vernieuwer van de socratische methode in de 20^e eeuw, zijn idealisten, bij hen hebben Ideeën een regulatieve functie bij het tot ervaring maken van ervaring. Ideeën zijn structuurprincipes van ervaring. Dat is de reden dat Nelson de ervaring tot uitgangspunt van filosofische reflectie maakt. In een filosofisch gesprek zoek je de structuurprincipes van je ervaring.

Maar ik wil hier niet ingaan op de academische filosofie. Ik wil iets zeggen over de praktijk van het filosofisch gesprek, zoals in de casus die ik heb beschreven.

Wat is nu in de praktijk, in zo'n casus, een filosofisch Idee? Ik denk: een filosofisch Idee is een verhaal, en wel een verhaal met een bepaalde structuur. Ik heb in de Hellenistische filosofie en in de Platoschool van de Tübingers een structuurbeeld gevonden dat, sinds ik het ontdekt heb, mijn hele denken over socratische gesprekken kleurt. Dat is het beeld van de tetractis of het kralenspel. De tetractis is een driehoekige figuur die bestaat uit tien punten in vier rijen, met achtereenvolgens een, twee, drie en vier punten in een rij:

De figuur is zowel een wiskundig idee als een metafysisch symbool. Volgens Plato-kenners als Gaiser, Stenzel en Dillon is het hele socratische onderzoek en de late filosofie van Plato op te hangen aan deze ene figuur. Er zitten vier niveaus in de figuur, die respectievelijk de wereld, de persoon, de dialectiek en het Ene voorstellen. Het beeld is als volgt weer te geven:

	het Goede rechtvaardigheid meesterschap			<i>het Ene: principe Vorm</i>
	protagonist gevoel het andere begeerte groot, veel	antagonist verstand het gelijke verstand klein, weinig		<i>dialectiek: het 'groot-kleine' de onbepaalde tweeheid</i>
	buik voelen genoegen angst vertrouwen maat	hart willen macht boosheid kalmte moed	hoofd denken zin verdriet vreugde verstandigheid	<i>ziel: drie centra van motivatie</i>
	casus PTO materiële oorzaak	hittepunt verleden werk- oorzaak	wil toekomst doel- oorzaak	betekenis interpretatie vorm- oorzaak
				<i>realiteit: vier oorzaken</i>

In termen van de casus: er zijn bepaalde feiten (plaats, tijd, omstandigheden), zij hebben allerlei oorzaken, er zitten allerlei doelgerichtheden in de situatie ingebakken, en de vraag is: welke betekenis moet je aan dit geheel geven? Hoe moeten we dit verhaal lezen? Wat is de juiste interpretatie van wat er aan de hand is? Dat is het onderste niveau, daar begint het gesprek. Omwille van de overzichtelijkheid spitsen we het toe op één punt, het moment dat Caspar zich afvraagt waar hij aan begonnen is. Daar speelt zijn vraag: Hoe kun je voor zorgwekkende zorgmijders efficiënte adequate hulp op touw zetten?

Meestal springen we vervolgens meteen naar het dialectische niveau, de één vindt dit, de ander dat. Dwz we komen als protagonisten en antagonist tegenover elkaar te staan en het gesprek blijft retorisch. In een socratische dialoog laten we mensen zich verplaatsen en van daaruit stelling nemen, wat zou jij zelf doen in dit geval en waarom, zodat er een dialectisch gesprek op gang komt: onderzoek, opvattingen naast elkaar leggen en vergelijken zonder in debat te gaan. Dus: jij bent in de positie van Caspar, je bent sociaal geneeskundige bij de GGD, je krijgt

deze casus op je bord, je bent drie keer bij deze vrouw op bezoek geweest, zij werkt niet mee, het is lastig afspraken te maken en het OGGZ team besluit tot overmaat van ramp ook nog eens de psychiater in te schakelen. Wat voel je daar, wat doe je, en waarom? Dat wil zeggen, hoe beantwoord jij de vraag van Caspar in de praktijk?

Vervolgens vraag ik je ook nog eens te formuleren wat je het meeste raakt in dit geval, wat de essentie is, en wat dat van jou vergt aan excellentie, aan meesterschap: welke moed heb je daar nodig, wat heb je op te geven (maat), wat heb je onder ogen te zien (verstandigheid). Daar ontstaat een heel ander beeld van wat er tegenover elkaar staat, bijvoorbeeld: mag je iemand die verward, vervuild en geïsoleerd is wel aan haar lot overlaten, versus de vraag: moet alles wat afwijkt zo snel mogelijk opgelost worden? Is er nog wel plaats voor afwijkingen in onze samenleving? Moet je daarin je gevoel volgen of je verstand? Wat zou hier een teveel zijn aan actie en wat een te weinig? Wat is een teveel aan zorg en wat een te weinig? Wat is een teveel aan regels en coördinatie en wat een te weinig? Het gesprek is erop gericht dat juiste midden te formuleren, het idee dat samenhang en balans brengt in het verhaal. Dat is wat Socrates steeds het Goede noemde.

In de Politeia maakt Plato een vergelijking tussen de balans in één persoon en de balans in een samenleving. De veronderstelling is dat je pas balans in je omgeving kunt aanbrengen als je balans in jezelf hebt aangebracht. Vandaar dat je hier ook de vraag kunt stellen die onder aan het stuk staat: hoe zou ik mezelf ervaren als dit hele krachtenveld in mij werkzaam was? En wat staat mij te doen als ik mijn eigen samenhang en evenwicht als individu wil herstellen? Dat is het idee dat je in een filosofisch gesprek probeert op te sporen.

7. Meestal lukt dat niet. Bovendien wordt het inzicht dat je opbouwt in een gesprek vaak onmiddellijk geïnstrumentaliseerd. Zo ook hier, er zal en moet een beleidsconclusie aan verbonden worden. Toch is ondertussen het zoeken van het Idee op zichzelf al werkzaam:
- het inspireert, het laat je beseffen wat je oorspronkelijke motivatie was; het geeft je een glimp van je kompas, van wat je beschouwt als het ware, het goede en het schone;
  - het verbindt, door elkaar te laten zien wat je werkelijk beweegt krijg je op een heel andere manier met elkaar te maken;
  - het geeft een beeld van leiderschap: hoe kun je balans aanbrengen in jezelf en je omgeving, wat vergt dat van jou en van anderen, wat staat je dus te doen;
  - deze manier van spreken en onderzoeken heeft een pedagogische werking, je leert zien wat karakter is, en je wordt vertrouwd met een bepaalde levensvorm, waarin reflectie en filosofie centraal staan;
  - last but not least, zo spreken is een scholing in burgerschap, in oog krijgen hoe je in lastige situaties verantwoordelijkheid kunt dragen en rekenschap afleggen aan anderen en jezelf. Dat zijn zwaarwegende persoonlijke, organisatorische en maatschappelijke belangen van de filosofische dialoog.